

LE DIMANCHE DE BOUVINES

(Gallimard, Paris, 1973. 320 o.)

1214. július 27-én, vasárnap, egy kis flandriai falu, Bouvines mellett a francia király, Fülöp Ágost lovagjai — szétvervén Ottó, német-római császár és a flandriai gróf seregét — ártalmatlanná tették Földnélküli János legerősebb szövetségését. A francia lovagok mintegy százharminc foglyot ejtettek, több száz zsoldost kardélre hánytak, s a nép üdvivalgása közepette, gazdag zsákmánnyal vonultak be Párizsba. Íme, ennyi dióhéjban az *esemény*, amelyet a francia történetírás már annyiszor földolgozott. Tanulmányozták a csata politikai előzményeit, rekonstruálták a két sereg hadmozdulatait, fölbecsülték a győzelem történeti jelentőségét. Ma már, elsősorban a pozitívista történetírás jóvoltából, úgyszólván percről percre tudjuk, mi történt a bouvines-i csatamezőn azon a forró vasárnap délután.

Georges Dubyt, a XII. századi lovagi kultúra legjelesebb francia kutatóját azonban nem önmagában, önmagáért érdeklí ez az esemény. Az ő szemében az adja meg tudományos értékét, hogy — egyszerűségénél és rendkívüliségénél fogva — föllebbenti a fátylat arról, ami megszokott és szabályosan ismétlődő a mindennapi életben, ami meghatározza az emberek gondolkodás- és magatartásformáit. „Ha valaki — olvassuk legutóbbi műve, *„A Bouvines-i vasárnap”* bevezetőjében — szociológiai alapos-sággal kívánja fölvezetni, milyen volt a háború a XIII. század első felében Európa északnyugati fertályán, aligha választhat a Bouvines-i csatánál alkalmasabb megfigyelőállást.”

A Bouvines-i csata jellegét, had- és társadalomtörténeti szempontból, első renden a pénzforgalom fölgyorsulása határozta meg. Már a harcosok fölszerelése is nagymérvű vagyoni tagozódásról árulkodik. A hadviselés, mint tudjuk, nemcsak kötelesség, nemcsak szó-

rakozás a lovagok szemében, de a legfontosabb eszköze, lehetősége is a meggazdagodásnak. Számukra egy-egy fegyver vagy ló megvásárlása a leggazdagosabb anyagi befektetés, amely, ha úgy hozza a szerencse, már a legközelebbi háborúban vagy lovagi tornán „amortizálódik”. És a XIII. század elején — mégpedig Európának épp ezen a részén — mind gyakrabban jutnak pénzhez azok, akiknek — a „három rend” elmélete szerint — hivatásuk a hadviselés. Emelkednek tehát a háborús kiadások, fejlődik a lótenyésztés, a vaskohászat. A fegyvergyártás, mint a történelem során annyiszor, ezúttal is a legfejlettebb iparágak egyike.

Az immár hagyományos kard és lándzsa mellett megjelennek a különféle kampós és hegyes hadiszerszámok is. Ezeket azonban — a Bouvines-i csata francia krónikása, *Guillaume le Breton* szerint — csak az ellenfél használta. Nem is illenek a franciák kezébe: nem öregbitik a harcos dicsőségét, sőt föl-bomlasztják a társadalmi rendet, hiszen az új fegyver segítségével az alacsony származású zsoldosok is leránthatják lovukról a nemes harcosokat, mi több, a páncél hézagain keresztül hegyes tőrreikkel még életüket is kiolthatják. Vagyis ölnék, amire a lovagok, akik a hadisarc reményében nagy becsben tartják egymás életét, sosem vetemednek.

A támadófegyverek tökéletesedése a védelmi fegyverzet tökéletesedését vonta maga után. Megerősítik a vértékét: hovatovább az egész testet páncél borítja. Nemhiába lett magabiztosabb, vakmerőbb a harcos. Elsősorban ennek a technikai újításnak köszönhető, hogy a *bátorság*, amely a XIII. század előtt, bármily furcsán is hangzik, ismeretlen fogalom volt a lovagok számára, a lovagi erény egyik legfontosabb alkotóelemévé válik. A páncélt azonban meg-

is kell vásárolni. S minél modernebb, annál többre kerül. A fegyverzet megdrágulásával magyarázható tehát a hadifelszerelés sokfélesége a Bouvines-i csatamezőn.

A Bouvines-i csata idején már régóta a pénz volt a háború fő mozgatórugója: rendszerint azokhoz a fejedelmekhez pártolt a hadiszerecsse, akik többet halmoztak föl belőle. A tehetősebb bárók már a XII. század első felében megpróbálták anyagi juttatással ellensúlyozni a hűbéri szolgálat bizonytalanságait. Az a vazallus, aki valamilyen oknál fogva nem akart a hűbérúr zászlaja alá vonulni, pénzzel válthatta meg hadkötelezettségét, a beszedett összeget pedig az egybegyűlt lovagok osztották el maguk között. Egyesek mulasztása tehát módot adott arra, hogy a földesúr bőkezűbben ajándékozza meg a többieket. (A zsoldot, legalábbis kezdetben, nem munkabérnek tartják. A báró nagylelkű ajándéka ez, amellyel nem megfizeti, hanem meghálálja a vazallus szolgálatát. Így teszik ütőképesebbé és állhatatosabbá a sereget a szabályos időközökben szétosztott pénzüsszegek.) A Bouvines-i csata résztvevőinek zöme is pénzért harcol. Nincs ebben semmi megbotránkoztató. A botrány csak akkor tör ki, amikor a bárók azt az összeget, amelyet a harcolni rest vazallusok adtak össze, nem a lelkesebb lovagok megjutalmazására, hanem zsoldosok fölfogására fordítják.

A zsoldosok különösen a XII. század második felétől kezdve róják mind nagyobb számban a nyugat-európai országutakat. Mindenekelőtt a legnagyobb, leggazdagabb fejedelmek fogadják őket szolgálatukba. De mivel roppant sok pénzt követelnek, sosem huzamosabb időre: a báró a hadjárat befejeztével sietve szélnek ereszti őket. A banda azonban nem oszlik föl, hanem a legközelebbi munkaalkalomig rabol, garázdálkodik és fosztogat a környéken.

A lovagok, ha csodálják is a zsoldosok szakértelmét, mélyen megvetik őket. Nemcsak azért mert ölnek, mert megszegik a tilalmakat, áthágják a társadalmi korlátokat, mert paraszt létük-

re nem áttalának fegyvert viselni, de azért is, mert a lovagoktól eltérően, nem a béke védelmében harcolnak. Nemhiába tartják őket a Sátán katonáinak. Üdözi őket az egyház is, és ha valakit elfognak közülük, kiméretlenül kardélre hányják. *Guillaume le Breton* szerint ott vannak a Bouvines-i csatában is, igaz, a császáriak, vagyis az ellenfél oldalán. A győzőnek — mint tudjuk — tiszta a keze.

Nem kisebb botránykő az egyháziak szemében a XII. század másik, szintén a háborúval kapcsolatos intézménye, a *lovagi torna* sem. Emze rendkívül nagy hatással volt a bouvines-i harcosok magatartására. A lovagi tornák egyre növekvő népszerűségnek örvendtek Franciaország északi részén. Hiába ítélte el őket szinte minden zsinat, ezek a baráti vetélkedések évről évre megismétlődtek.

Elterjedésüknek első sorban technikai okai vannak. A lovagi torna mindenekelőtt a katonai szaktudás elsajátítását és begyakorlását célozta. Nemhiába arról a vidékről származtak a legképzettebb harcosok, ahol a leggyakoribbak voltak a lovagi tornák.

A szálfőklelések népszerűsége azonban a politikai struktúrák, első renden a béke intézményének megerősödésével is kapcsolatos. Aligha véletlen, hogy a játék épp azokon a tájakon fejlődött ki, ahol a legerősebb a fejedelmek hatalma. Ám a lovagi torna nemcsak fenntartja a harcosok erőnlétét, nemcsak levezeti a háború befejeztével dologtalanra vált lovagok agresszivitását, de kereszteti forrás is egyben.

Valóságos pénzeső hullik ilyenkor. A lovagi torna ugyanis, sokkal inkább mint a háború, az anyagi javak újraelosztásának eszköze. Minden lovagnak csak arra van gondja, hogy minél több foglyot ejtsen, s minél tekintélyesebb váltságdíjra tegyen szert. Arra különösen vigyáznak, nehogy véletlenül megöljék az ellenfelet. Ezért a franciák sópánkodása, amikor a Bouvines-i csatában az egyik ellenséges lovag olyan szerencsétlenül zuhamt le a lováról, hogy menten szörnyethalt. Nemcsak szórakozást kell tehát látnunk a lovagi tornák-

ban. Valóságos foglalkozás volt ez, amelynek jóvoltából az ügyesebb bajvívók éppoly gyorsan megvagyonosodtak, akár a kereskedők. Ezek a játékok ütötték a lovagi erkölcs falába azt a rést, amelyen keresztül a nyereség szelleme beszivárgott a lovagság gondolkodásába.

A lovagi torna és a háború közti különbség csak a szándékban rejlik. A háborúban gyűlölet, bosszú ajzza föl a harcosok indulatát. A nagyvad a háborúban is az ellenséges tábor lovagja. Ki kell vetni a nyergéből, foglyul kell ejteni, mielőtt elmenekül. A háborúban is, akár a lovagi tornán, a halál — bal eset.

A háború azonban nem azonos a csatával. A háború csupán időszakos kaland, melynek során elhajtják az ellenség barmait, földülják vetését. S bár mindig békekötés, eskü, ígéret, fogadkozás követi, a csetepaték a következő tavasszal mindig újrakezdődnek. Okkal, hiszen — és ezt mindenki tudja — a háború nem old meg semmit. A csata viszont valóságos párba. Aki vállalkozik rá, mindent kockára tesz, hogy valatóra fogja az eget. Mert hogy csak a jó kerülhet ki győztesen az összecsapásból, abban senki sem kételkedik. „Ha jó ügyet védelmez valaki — írta Szent Bernát — a győzelem nem lehet kétséges”. Ha a háború csak húzódik, ha nem jár semmiféle eredménnyel, ha az ügy jelentős, ha uralkodói jogokról van szó, a fejedelmeknek csatában kell ösz-

szemérniük erejüket. Ez történt Bouvines mellett is, Fülöp Ágost és Brunswick Ottó között. A Bouvines-i csata tehát azoknak a szertartásoknak a sorába tartozik, amelyeknek a XIII. század elején már régóta kikristályosodtak a szabályai.

Georges Duby könyvének legnagyobb érdeme, hogy a francia középkorkutató biztos kézzel mutatja meg a Bouvines-i csata forgatagában a még ereje teljében levő régít és a gyenge, lassan izmosodó újat. A francia lovagok, akiket nem csak a rokoni és házassági kötelek, a hűbéri eskü aggályos tisztelete és a fegyverbarátság forraszt egygé, de az a tény is, hogy valamennyien ugyanarról a vidékről származnak, ez egyszer még felülkerekednek a pénzsagra odagyúlt idegen lovagokon és zsoldosokon.

A lovagi erkölcs eszményei még erősebbnek bizonyultak az ellenfél mohóságánál. A folyamat azonban, amely a százéves háborúban fog kibontakozni, elkezdődött: míg a lovagi torna, elvesztvén gazdasági funkcióját, arisztokrata szórakozássá, üres erőfitogtatássá sekélyesedik, a háború, amely egyre kevésbé hasonlít a lovagok sportszerű vetélkedésére, s amelyben a szemben álló felek mind gyakrabban folyamodnak a zsoldoseregek segítségéhez, egyre véresebbé, kegyetlenebbé válik. A háború műkedvelői átadják helyüket a háború szakembereinek.

Ádám Péter

FRIEDRICH PRINZ

KLERUS UND KRIEG IM FRÜHEREN MITTELALTER

(*Monographien zur Geschichte des Mittelalters, Band 2., Stuttgart, 1971. 216 o.*)

A keresztény ideológia eredetileg élesen háborúellenes volt s a harc közben történő emberölést is gyilkosságnak, bűnnek tekintette. A IV., V. és VI. századi zsinatok törvényei még szigorúan tiltják a papok hadakozását. A VI. szá-

zad végétől azonban kevésbé erősek a tilalmak és csökkennek a megszegésük esetére kiszabott büntetések. Ettől kezdve ugyanis a harcias germán nemesség fokozatosan tért hódít a magasabb klérusban s lassanként kialakul az „Adels-